

Od Petra preko papinske države do Vatikana

Josip ANTOLOVIĆ

Povijesna je činjenica da je papinstvo jedina institucija Europe, ili čak cijeloga svijeta, koja je poapostolsko doba povezala s našim atomskim dobom. Isto je tako činjenica da je ta ustanova tijekom stoljeća tolike oduševljavala i fascinirala, ali i obratno mnogima bila trn u oku te »znak protivljenja« (Usp. Lk 2,34). Činjenica je također da je papinstvo u svojem gotovo dvotisućljetnom postojanju vidjelo i doživjelo postanak, rast, cvat i propadanje ili čak nestajanje mnogih imperija, značajnih naroda i čitavih civilizacija. I dok su neki u njemu gledali genijalno djelo ljudske mudrosti i spretnosti, drugi su u njemu promatrali Božju vladavinu na zemlji.

Prema katoličkoj nauci papinstvo je ustanovio sam Isus Krist, kad je Šimunu, sinu Joninu, upravio ove riječi: »Ti si Petar - Stijena, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju, i Vrata paklena neće je nadvladati. Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskog, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na zemlji bit će razriješeno na nebesima« (Mt 16,18-20). Te Isusove riječi, napisane u Matejevu Evanđelju, zapisane su velikim slovima na veličanstvenoj Michelangelovoj kupoli u bazilici sv. Petra u Vatikianu lebdeći tako trajno nad Konfesijom Petrovom i nad grobom apostolskog prvaka.

Pred tim riječima, prema katoličkom shvaćanju, Papa je nositelj Petrove službe. Kao takav on je znak jedinstva Crkve. On posjeduje ne samo primat časti nego kao vrhovni učitelj, svećenik i zakonodavac u Crkvi obnaša »jurisdikcijski primat duhovne vlasti«; a kad puninom svoje apostolske vlasti službeno, svečano »ex cathedra« izriče nauk vjere i morala kao čin obvezatan u savjesti, onda je u tome i nezabludiv.

Kraj te gotovo neshvatljive punomoći Papa sam mora biti »Servus servorum Dei« - kako su se pape od sv. Grgura Velikog (590.-604.) običavale nazivati. Bilo je to u doba kad si je carigradski patrijarh dao službeni naslov »ekumenski« - to jest sveopći patrijarh. Grgur se tada, osvrćući se na riječi svetog Augustina, u svoj poniznosti nazvao »sluga

Božjih slugu« i baš time - kako piše jedan povjesničar Crkve (Josef Gelmi) - najviše pridonio ugledu papinstva. Takva će poniznost Grgura Velikog imponirati čak i jednom od najvećih osporavatelja papinske moći: Martinu Lutheru. Prema njemu Grgur bijaše »posljednji biskup u Rimu« - ostali naprotiv postadoše »eitel Bepste«, što je dakako samovoljno i pretjerano. Naslov »Servus servorum Dei« najbolje odgovara Isusovim

riječima: »Tko je najveći među vama, neka bude kao najmanji, a starješina kao poslužnik« (Lk 22,26).

Razvoj papinstva od skromne Petrove službe do današnjeg oblika odvijao se postepeno i uz otpore iznutra i izvana. Kršćani nerimokatolici sve do danas ne priznaju rimskom biskupu primat vlasti, u najmanju ruku priznaju samo primat časti; on bi za njih mogao biti samo prvi među jednakima. Zato je Papa Pavao VI. jednom čak rekao da je upravo Papa najveća zapreka na putovima jedinstva. To ga je navelo na jedan osobit čin poniznosti, kad je kao novi papa nakon Ivana XXIII. na otvorenju drugog zasjedanja Drugog vatikanskog sabora izrekao ove riječi: »Mi promatramo sebe sličnim ulozi našeg predčasnika Honorija III. (1216. do 1227.), koji je na predivnom mozaiku na apsidi bazilike sv. Pavla izvan zidina prikazan kako kleči pred Kristom. Taj Papa, niska stasa, kleči na tlu kao poništen cjelivajući Kristove noge, a Krist je prikazan u svoj svojoj veličini kao kraljevski učitelj, koji u bazilici sakupljenom narodu Crkve stoji na čelu i blagosivlja ga.«

Nakon ovih uvodnih riječi iznijet ćemo najvažnije točke o ulozi papinstva pa i papinske države tijekom povijesti. Još u doba prvih progonstava, a prije milanskog reskripta g. 313., Crkva se malo po malo oblikuje prema diobi carstva na provincije i »dieceze«. Točka na koju se već i u to doba obraćaju pojedini biskupi kako na Zapadu, tako i na Istoku jest *rimski biskup* kao primas Zapada.

Sv. Ignacije Antiohijski (+110.) u Poslanici Rimljanima naziva Rimsku crkvu »predstojnicom ljubavi«, »koja i na području Rimljana vodi predstojništvom«. Značenje tog teksta neki osporavaju tvrdeći da se ono po sebi može shvatiti samo u etičkom smislu, tj. da Rimski biskup ima prednost u osjećaju za ljubav, u djelotvornoj ljubavi. Iz konteksta se može zaključiti da ima prvenstveno mjesto u vjeri i ljubavi; a uvaženi Louis Duchesne (1843.-1922.), povjesničar Crkve, piše: »Najprirodniji je smisao tog ogovora taj, da Rimski biskup predsjedava nad ukupnošću Crkava.«

Abericije iz Hierapolisa u Frigiji u svom slavnom kršćansko-simboličnom, ne poganskom ili sinkretičnom nadgorobnom natpisu (oko 180./200.) naziva Rimsku zajednicu »Kraljicom sa zlatnom odorom i zlatnom obucom«; da bi je i on vidio, poslao ga je u Rim »sveti pastir«.

Sv. Irenej, lionski biskup, oko g. 185. u borbi protiv novotarija gnostika poziva se na Rimsku crkvu, »jer s takvom se Crkvom, koju su osnovali Petar i Pavao, zbog njezina moćnijeg ugleda po podrijetlu, mora slagati sva Crkva, to jest oni koji odasvud jesu vjernici, - u kojoj je uvijek bila zaštićena, od onih koji (dolaze) odasvud, ona tradicija koja potječe od apostola.«

Sv. Ciprijan (+258.), kartaški biskup, u pismu papi Korneliju označuje Rimsku crkvu kao »Petrovu katedru i glavnu crkvu, odakle je proizašlo

biskupsko jedinstvo«. Racionalisti, ali i neki drugi, osporavaju mišljenje da bi se iz toga mjesta mogao dokazati primat vlasti rimskog biskupa. Međutim povjesničari Crkve Bihlmeyer-Tüchle pišu: »Autoritet Rimske crkve i njezinih biskupa već je u prvim stoljećima utvrđena činjenica. A od III. se stoljeća počinje razvijati izričita nauka o primatu. No ipak je taj primat bio još daleko od razvoja do kojeg će doći u srednjem vijeku. Pape tog razdoblja nisu imale nikakvog drugog titula negoli ostali biskupi. Njihovo se značenje svodilo bitno na crkveno jedinstvo. Ukoliko, dakle, nije dolazilo do zastranjivanja u vjeri ili do opasnosti po disciplinu, pojedine su crkve i pokrajine samostalno upravljale svojim poslovima.«

Danas izgleda sve jasnije da je upravna i ujedinjavajuća zadaća rimskog biskupa započela s pontifikatom pape *Damaza I.* (366.-384.), i koji prvi Rimsku crkvu naziva apostolskom stolicom. Za njegova je pontifikata, za povijest papinstva od velikog značenja, *Dekret cara Teodozija* iz g. 380., što sadrži zahtjev da svi građani carstva moraju prihvatiti onu vjeru koju je predao Petar a koju sada ispovijedaju Damaz iz Rima i Petar iz Aleksandrije, nasljednici Atanazija. Hugo Rahner je taj dokument nazvao »klasičnom poveljom državne Crkve«.

Papa Siricije (384.-399) čini miljokaz u razvitku rimskoga primata. On, naime, bijaše prvi rimski biskup koji je upotrebljavao onaj tip pisama što očituje papinsku vlast. To su tzv. »Decretales« - »litterae vel epistolae decretales«, koje su se obično pisale o pitanjima crkvene discipline te u kojima su se davale zapovijedi što ih je valjalo obdržavati. Sve tako od Pape Siricija bijahu sve najznačajniji oblik izražavanja papinske volje kako na području uprave, tako u pravnim pitanjima, zakonodavstvu, dakle za bilo koji čin jurisdikcijske uprave. One će kasnije u razvitku klasičnoga prava, osobito od XII. do XIV. stoljeća, zadobiti posebno značenje. Njima danas odgovara *Codex Iuris Canonici*.

Papa Gelazije I. (492.-496.), prvi je od papa izjavio da Rimaska stolica ima pravo suditi svim drugim crkvama, a da ona nije podvrgnuta nijednom crkvenom sudu. Tu valja pripomenuti da tolerancija prvih vremena Crkve za vrijeme postkonstantinovskog imperija nije trajala dugo. Tijekom IV. i V. stoljeća nastajahu mnoge poteškoće u odnosima između Crkve i države. Sučelice »cezaropapizma« bizantskih careva Papa nije prestajao intervenirati i tvrditi da su samo biskupi ovlašteni tumači Objave. I tako već Papa Gelazije I. g. 494. nastoji uvjeriti cara Anastazija I. o razlici između dviju vlasti (»građanske i vjerske«), da bi shvatio kako u ime svoga carskog autoriteta ne može naložiti Papi da prizna jednog raskolničkog biskupa. Papa mu u tzv. Prvom pismu među inim piše ovo: »I stoga te u Božje ime sa svom otvorenosću i iskrenošću molim, zaklinjem, da bez ljutnje prihvatiš moju molbu (zahtjev). Tražim od tebe da poslušаш ovu moju prošnju i ne gledaj u meni svog tužitelja pred Božjim sudom. Molim Boga

da se to ne dogodi...« Iz tog se teksta već nekako nazrijeva neka - nazovimo je možebitna potreba - posvemašnje suverenosti Pape pred carem, kako bi mogao što bolje vršiti duhovno poslanje. Da bi se ona ostvarila, došlo se malo po malo do uvjerenja i o potrebi papinske države.

Koliko je to zbilja bilo potrebno i koliko još jest, u to se pitanje ne želim uključiti u raspravu. Osobno držim da danas Papi nije potrebna, na primjer, Papinska država, kakva je bilo od g. 754-1870. Ali i da mu je zbog boljeg i slobodnijeg vršenja njegova univerzalnog poslanja na cijelom svijetu vrlo korisna, ako ne i potrebna *mini država* kakvu ima danas.

Povjesničar Josef Gelmi, danas profesor crkvene povijesti na Visokoj filozofsko-teološkoj školi u Brixenu, u Južnom Tirolu, o Papi Gelaziju I. piše: »S njim se uspeo na Petrovu Stolicu jedan od najznačajnijih branitelja papinskog primata. Svakako da je taj pontifikat zadobio svoj odgovarajući profil tek u sučeljavanju s Istokom. On je prvi put jasno i jednoznačno formulirao nauku o dvije vlasti.«

Kako se to može opravdati? - Tako što se duhovna vlast po svojoj naravi - a možemo reći i božanskoj ustanovi - smatrala uzvišenijom, ali odsudnijom, a onda u duhovnom i moralnom pogledu iznad vremenite vlasti. Razvoju svijesti o Papinu primatu i ugledu papinstva ne malo su pridonio i dvojica papa, kojima je povijest dala naslov »veliki«. To su *Papa Leon I.* (440.-461.) i *Papa Grgur I.* (590.-604.). No daleko bi nas odvelo da potanko ulazimo u to. Zato odmah prelazimo na formalni osnutak *papinske države*.

U ranom srednjem vijeku između g. 498. i 800. na Zapadu ulazi u igru nova vladajuća sila: carsko-franačka crkva. Važne su pretpostavke za tu silu Augustinove misli o Božjoj državi iz njegova epohalnog djela »De civitate Dei«. One su nadahnjivale pape, biskupe misionare-apostole i pokrstitelje europskih naroda, pa i vladare novopokrštenih naroda našeg kontinenta. Međutim u svemu tom zbivanju povjesničari Crkve izdvajaju tri događaja:

1. Krštenje franačkog kralja Klodviga 496. godine.

2. Apostolska djelatnost na kontinentu, osobito na području današnje Francuske, a još više Njemačke, sv. Bonifacija. On je umro 754. godine.

3. Savez Pape s Pipinom Malim, franačkim kraljem, g. 754., u koju pada i osnutak papinske države. Papa je tada bio Stjepan II. (752-757).

Taj je događaj očitovao i zemaljsku orijentaciju Crkve, a koja je uvelike utjecala na oblikovanje poimanja Rimske crkve o sebi. Zemaljska, vremenita orijentacija Crkve na Zapadu nije bila isključiva ni apsolutna, pogotovu ne kod onih papa, koji su bili kreposni i sveti te na visini svog zadatka. No, koji nisu bili takvi, kod njih je bilo štete po ono prvo zbog čega je Krist osnovao Crkvu, a to je misija naviještanja Božje riječi: *kerigma*; sla-

vljenje svetih otajstava: *liturgija* i vršenje djela milosrđa prema potrebnima: *diakonia*.

Međutim, mi se sada pozabavimo s činjenicom osnutka papinske države. Biskupi su Rima sve tamo od Milanskog edikta (313.) putem darovnica i baština posjedovali velike površine zemljišta, osobito u srednjoj Italiji, koja nošahu ime »Patrimonium Petri« (Petrova baština). Nakon pobjede nad Langobardima (Mir u Paviji 756.) faranački je kralj Pipin doznačio »svetom Petru i Crkvi« i druge posjede u srednjoj Italiji (među njima i ravenski egzarhat, kojim je nekoć upravljao Bizant). Ta je »*Pipinova darovnica*« utemeljila papinsku državu omogućivši tako političku suverenost Papi u srednjoj Italiji. Razmišljanja što su i htjela ići na ruku bilo papi bilo franačkim kraljevima, dovela su i do jednog falsifikata, kasnije poznatog pod imenom »Konstantinova darovnica«. Taj dokument, nastao g. 766., htio je na neosporiv način potkrijepiti Papina prava na posjede tobožnjom darovnicom samoga Konstantina, prvog kršćanskog cara. U tom se krivotvorenom dokumentu nalaze i ove riječi: »Konstantin je sve pokrajine, predjele, gradove, što pripadahu Rimu u Italiji ili na Zapadu, prenio na preblaženog Prvosvećenika, našega oca Silvestra (papu Silvestra I. 314.-355), našega sveopćeg papu te ostavio njemu i njegovim nasljednicima u pontifikatu, moć i vlasništvo.«

Začuzvrât je već sv. Bonifacije, apostol Njemačke i organizator franačke crkve, u ime Pape Pipina Malog »po milosti Božjoj« anglosaksonskim obredom pomazao i okrunio za kralja. A Papa Stjepan II. počastit će ga i naslovom »rinskog patricija«, branitelja Rima, a vrhunac zbližavanja Rimske crkve s franačkom državom dostići će se krunidbom Karla Velikog za rimskog cara na Božić g. 800. od Pape Leona III. (795.-816.). Sve će to za potonja vremena imati značajne posljedice.

Krunidba Karla Velikog za zapadnorimskog cara po tadašnjem shvaćanju ne bijaše podizanje nekog novog imperija nego samo obnova onoga starog, veoma bogata tradicijom.

Karlo Veliki postade tako duhovni nasljednik prvog rimskog kršćanskog cara, novi Konstantin, koji je preuzeo i Konstantinovu kršćansku baštinu. To će svojevrsno stapanje poslije imati dobrih ali i loših posljedica, mnogih tvrjenja i sukoba između papinstva i imperija.

Krunidba Karla Velikog za rimskog cara urodit će mnogim političkim napetostima, pa i sukobima s bizantskim carevima, koji su iključivo sebi svojatali naslov »*Imperator Romanorum*«. Carska krunidba na Božić g. 800. izgledala je u očima Bizanta kao državni udar jednog franačkog barbarina, koji je sebi nasilno podvrgao papu. U jednom popisu biskupija s početka IX. stoljeća, što ga je sastavio carigradski patrijarh, čitamo: »Papa starog Rima potpao je pod vlast barbara.«

Sa svim tim počeše se između Rima i Carigrada zaoštravati prilike ne samo na političkom nego i religioznom planu. Međutim, papinska je država prošavši kroz mnoge peripetije manje-više obastala sve do 20. IX. 1870., kad su čete kraljevine Italije, pod vodstvom Garibaldi, kod Porta Pia provalile u sam povijesni dio grada, a Italija ga učinila prijestolnicom svoje kraljevine. Papa je protiv tog najoštrije prosvjedovao i nije priznao nametnuto stanje. Dogodilo se to za vladavine Pija IX. (1846.-1878.), koji u povijesti papinstva imaše najdužu vladavinu - čak 32 godine. Njegov će stav prema talijanskoj državi zadržati i njegovi nasljednici: Leon XIII., Pio X., Bendikt XV., a promjena će nastati tek za pontifikata Pija XI., kad budu 11. II. 1929. između Svete stolice i talijanske vlade sklopljeni i potpisani lateranski ugovori s konkordatom, po kojima će nastati današnja papinska država »Città del Vaticano«, o kojoj dajemo nekoliko podataka.

»Lo Stato della Città del Vaticano« (Država vatikanskog grada) po lateranskim je ugovorima, a i po međunarodnom priznanju suverena i posve neovisna država. Ti ugovori g. 1947. bili su uneseni čak i u talijanski ustav, tada već Republike Italije. Minijaturna vatikanska država ima svega 0,440 km². Opoljena je s triju strana zidinama stare tvrđave. Nalazi se u samom povijesnom centru Rima. Trećina njezina teritorija obuhvaća vatikanske vrtove, trećina putove, dvorišta i trgove (na primjer Trg sv. Petra), a trećina zgrade: baziliku sv. Petra, Sikstinsku kapelu, muzeje, galerije, apostolsku palaču, gubernatorat, župsku crkvu sv. Ane, etiopski kolegij, instalacije Radio-Vatikana, tiskaru, vojarnu švicarske garde, poštu, banku - službeno se zove »Istituto per le cose religiose« - željezničku postaju, samoposlugu.

U Ustavu vatikanske države od 7. 6. 1929. stoji zapisano da je ona apsolutna izborna monarhija, u kojoj je suveren Papa. Za vrijeme sedisvakancije Vatikanom upravlja Kardinalski zbor na čelu s kardinalom kamerlengom svete Rimske crkve. Vatikanska država ima vlastitu poštu, novac (koji cirkulira cijelom Italijom), ima radio, željeznicu i dr.

Državno tajništvo Njegove Svetosti kao neko Ministarstvo vanjskih poslova regulira odnose s raznim državama. Danas Sveta stolica ima diplomatske odnose s više od 100 zemalja.

U Vatikanu trajno boraveći namještenici zajedno s obiteljima imaju i vatikansko državljanstvo. Imaju ga isto tako i u Rimu boraveći kardinali. Svi su državljani Vatikana oslobođeni od poreza. Za duhovnu pastvu u Vatikanu - pod koju ne pripada etiopski kolegij ni bazilika sv. Petra - nadležan je posebni biskup-generalni vikar. Tu službu već godinama obnaša Nizozemac, mons. Petrus Canisius van Lierde. Njemu je u tom pogledu podvrgnut i Lateran i papinska ljetna rezidencija Castel Gandolfo.

Vatikanskoj državi pripadaju i neki u talijanskoj državi extrateritorijalni prostori: kao ambasade akreditirane kod Svete stolice, pa bazilike S.

Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore, San Paolo fuori le Mura, palača S. Callisto, Cancelleria Apostolica, Propaganda, Sv. Oficij - danas Kongregacija za nauk vjere, Papinska ljetna rezidencija 27 km² južno od Rima u Castel Gandolfu (teritorij joj je 0,400 km), napokon S. Maria in Galeria (0,446 km²), gdje se nalaze veliki uređaji Radio-Vatikana s velikim antenama. Udaljena je od Rima prema sjeveru 25 km.

Kao papinski slobodni su od razvlašćenja i poreza i neki kolegiji i druge crkvene ustanove u Rimu, kao sveučilište Gregoriana, Biblijski institut, Orientalni institut, razni nacionalni zavodi, među njima i Papinski hrvatski institut sv. Jeronima. (Uglavnom su ovi podaci uzeti iz *Lexikon für Theologie und Kirche*, 10. svezak, str. 632., članak Vatikanstaat - autor H. Emmerich)

O Vatikanu i životu u njemu napisano je mnoštvo knjiga; on, kao središte Katoličke Crkve, s više od 800 milijuna vjernika, funkcionira veoma dobro i organizirano, na dobro ne samo Crkve nego putem diplomatskih predstavništava i na dobro svega svijeta u kojem uživa velik ugled.

LITERATURA

- J. GELMI, *Die Päpste in Lebensbildern*, Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 2. völlig neu bearbeitete Auflage, 1989.
 A. LÄPPLÉ, *Storia della Chiesa*, ELLE DI CI Torino Leumann.
 M. LEMONNIER, O.P., *Storia della Chiesa Sussidio didattico a colori*, Edizioni Istituto S. Gaetano.
 L. HERTLING, S.I., *Geschichte der Kirche*, Morus-Verlag, Berlin, 1949.

FROM ST.PETER THROUGH THE PAPAL STATE TO VATICAN Josip ANTOLOVIĆ

Summary

It is a historical fact that papacy is the only institution of Europe, or even of the whole world, that connects postapostolic time with our Atomic Age. In this historical study the author presents the development from modest Peter's function the modern sovereign Vatican state, beginning from its foundation up to the present political establishment.